

focus

Diagnoza ca gen al discursului filosofic

Alexandru Uiuiu

Scopul rândurilor ce urmează este acela de a demonstra că diagnoza filosofică, pe lângă a fi, prin conținutul ideatic angajat, o sarcină și o funcțiune a filosofiei în contemporaneitate, poate fi atestată – din punct de vedere formal, metafilosofic – ca gen specific configurat, că ea poate intra în tabloul genurilor de discurs filosofic – alături de recenzie, articol, jurnal, aforism, scrisoare, eseu, dizertație, tratat și altele – ca unul de sine stătător, cu structură și formă propriu configurate.

Cu o limpezime remarcabilă, Andrei Marga ne prezintă în lucrarea sa dedicată metodologiei și argumentării filosofice felurile actuale de a concepe filosofia și felurile de a prezenta filosofia. Dacă primele se referă la cum este gândită și elaborată filosofia, cele din urmă se referă la tipurile de discurs, la formele filosofiei.

“Și acum ca și odinioară – ne spune Andrei Marga – filosofia este concepută și realizată în mai multe feluri. Ea se prezintă ca ceva extrem de eterogen. Aceasta nu numai pentru că pe acest teren se confruntă viziuni care tind să se excludă, ci și pentru că filosofia înseamnă ceva sensibil, diferit pentru unii gânditori în raport cu alți gânditori. Care sunt semnificările prototipice ale filosofiei astăzi? Să le enumerăm pentru ca în continuare să le ilustrăm și să le caracterizăm succint: 1. filosofia ca analiză logică a științei, 2. filosofia ca reflexie asupra trăirilor personale, 3. filosofia ca imagine a lumii obiective, 4. filosofia ca lămurire a inserției subiectivității în lume, 5. filosofia ca raționalizare a istoriei, 6. filosofia ca metafizică”¹

Nu vom mai stărui asupra prezentării acestor feluri de a concepe și elabora filosofia pentru că suntem mai degrabă interesați de felurile de prezentare ale filosofiei, de tipurile de discurs de care o filosofie sau alta uzează, care într-un tablou alcătuit de același autor² ar fi următoarele: a) *Philosophia ex crisi et morbo*; este filosofia ce se edifică prin reflexia unui om ce se desprinde de uzual, de tradițional, punându-le sub semnul întrebării.

Filosof este aici cel ce vede probleme acolo unde toți ceilalți văd lucruri normale, în regulă. b) *Philosophia ex ignorantia et problemata*; este filosofia ce se constituie prin reflexia unui om ce descoperă necunoașterea sa și caută să o explice. Aici punctul de plecare al interogației filosofice este necunoașterea (știu că nu știu) c) *Philosophia ex dubitatione*; este filosofia care apare ca replică la tradiție, ca sesizare a incoerenței acesteia, din nevoia de a-i repara neajunsurile. Punctul de pornire al acestui tip de discurs filosofic este chiar tradiția. d) *Philosophia ex individuo*; este izvorâtă din confruntarea individului cu situații noi, în care el este nevoit să ia decizii pentru care tradiția nu-l mai poate ajuta. e) *Philosophia ex ratione*; reprezintă efortul de a găsi o rațiune în desfășurarea aparent aleatoare a fenomenelor, după ce a fost recunoscută rațiunea ca principiu superior al manifestării umane. e) *Philosophia ex homine* este filosofia articulată ca demers pentru a stabili și proteja specificul uman.

Această rezumare a punctelor de plecare ale filosofiei, a izvoarelor ei, rămâne valabilă și pentru filosofia de astăzi – ne spune Andrei Marga – deoarece: “Filosofia presupune în mod evident așa cum se poate sesiza în cazul fiecărei experiențe originare a filosofării, satisfacerea unei condiții preliminare: interogarea, punerea sub semnul

întrebării a ceea ce este, a tradiției. Filosoful este cel care se aventurează printre cei care sunt siguri de ceea ce este, cel ce iese din rând printre cei ce sunt de acord. Neînțelegerea și reproșul îl însoțesc.”³

Semnificativă în abordarea lui Andrei Marga ni se pare plasarea tradiției (a erudiției) printre condițiile preliminare ale filosofiei, fără de care aceasta nici nu este cu putință. Tot de aici vom reține portretul filosofului trasat în termenii *aventurii și creativității* și astfel vom sublinia încă o dată că filosofia pornește de la erudiție dar nu are altă șansă decât să devină creativă dacă autorul vrea să se numească filosof iar opera lui vrea să însemne ceva în istoria acestui domeniu. Dialectica erudit-creativ, tradiție-inovație, este inerentă și immanentă elaborării și prezentării filosofiei, fiind implicată și la nivelul conținutului și a formelor expunerii ideilor filosofice. Formele filosofice pe care Andrei Marga le enumeră vin să dea dimensiunea diversității în care conținuturile pot să apară pentru a respecta epoca istorică și paradigma receptării.

1) Filosofia ca poem.

Condiția filosofiei ca poem a fost – istoric vorbind – apariția filosofiei scrise. Primul care a scris filosofie a fost Anaximandros. Virtuțile acestui tip de discurs filosofic nu s-au pierdut de la poemul lui Parmenide despre natură și până la un Nietzsche sau Heidegger. Avantajele aici sunt traducerea intuitivă a ideilor și asigurarea unei audiențe mai largi iar dezavantajul constă în imprecizia ideilor și riscul continuu de a dizolva gândirea în imagistica emoțională. Poemul – consideră Andrei Marga – este o formă de început, juvenilă, de a prezenta filosofia.

2) Filosofia orală

Este, prin excelență filosofia lui Socrate. Aceasta are avantajele urbanismului atic care, fără să afișeze pretenții și prezumții, păstrează integral drepturile libertății și o construiește înlăturând totodată și ce este brut. Acest avantaj este reliefat de Marga printr-un citat din Hegel, autor de care el se folosește și pentru a reliefa neajunsurile filosofiei orale care servește ca paravan justificator al oricărei nefilosofii.

3) Filosofia ca dialog

Este întruchipată prin excelență de Platon. Dialogul este altceva decât conversația pentru că el este construit spre o idee. El prezintă totuși și dezavantajul că înaintarea pare a se datora arbitrarului, deoarece la sfârșitul lui rămâne senzația că lucrurile ar fi putut lua și o altă întorsătură.

4) Filosofia ca eseu

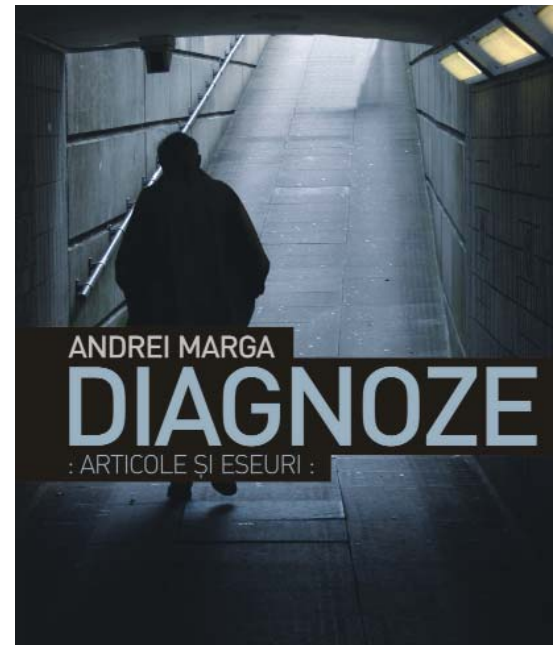
Forma eseului este solidară cu presupuziția că un fapt este semnul a ceva general, că partea este expresia întregului. În formele originare este amintit Locke – cel care pornește de la empirie pentru a stabili datele generalului – iar pentru spațiul european continental Georg von Lukacs, care susține că eseul poate să ancoreze mai degrabă decât alte forme filosofia în viață. Eseul este o formă excelentă pentru *filosofia subiectivă*, dar insuficientă pentru *filosofia obiectivă*.

5) Filosofia ca jurnal

Această formă a filosofiei a fost reprezentată strălucit de Soren Kierkegaard care consideră că filosofia trebuie să redea trăirile individului, adevărul, dar nu adevărul general, ci adevărul pentru el. Ea refuză filosofia obiectivă și istorismul și nu poate evita accidentalitatea conținutului și un relativism de principiu.

6) Filosofia ca aforism

Este o reacție la filosofia sistematică, de care au uzat filosofii care au considerat-o insuficientă. Asupra motivelor insuficienței filosofiei de sistem am stărui în

capitolul dedicat acesteia în lucrarea noastră. Aforismul – consideră aici Marga – s-a dovedit o formă capabilă să exprime idei ce înnoiesc filosofia.

7) Filosofia ca scrisoare

Scrisoarea se elaborează pentru un auditoriu determinat, de obicei o persoană apropiată. În acest mod ea favorizează explicitările. Sunt citate *Scrisorile către Lady Welby* a lui Peirce, *Scrisoarea despre umanism* a lui Heidegger sau *Scrisorile despre logica lui Hermes* de Constantin Noica.

8) Filosofia în expunere matematică

Este ilustrată de un Baruch Spinoza care a avut preocuparea de a-și expune filosofia *more geometrico*, crezând că astfel filosofia câștigă în claritate și rigoare, iar rezultatele ei sunt sigure. În contemporaneitate – crede Marga – matematica este un instrument indispensabil pentru filosofie, dacă nu direct atunci prin intermediul unei discipline care a făcut-o posibilă: logica simbolică. Aceste instrumente devin productive atunci când se asociază ideilor filosofice și pătrund în domenii inaccesibile intuiției.

9) Filosofia ca sistem

În această variantă filosofia a fost evident inițiată de Aristotel. Ea pornește de la un principiu abstract care tinde să explice speculativ întreaga alcătuire particulară și concretă a ființei. Asupra acestui mod de prezentare a filosofiei am stărui în capitolul care-i este destinat, acolo unde se arată atât avantajele cât și neajunsurile acestui tip de discurs filosofic.

Andrei Marga expune succint câteva concluzii care urmează acestei prezentări: “a) este mereu o problemă pentru filosofie câștigarea specificului în raport cu știința, arta, religia, încât formele de prezentare trebuie să fie evaluate și din acest punct de vedere; b) este apoi totdeauna o altă problemă aceea de a adera la datele experienței lumii trăite de om, încât aceste forme trebuie să fie considerate și pe această linie; c) formele de prezentare a filosofiei sunt diverse și rămân astfel cu legitimarea, avantajele și dezavantajele specifice; d) atât timp cât filosofia este concepută ca o prestație distinctă, ea trebuie să urce la forma de maximă dezvoltare – cea a sistemului (acesta poate fi nedescriptiv, dar e sistem); e) și în filosofie este recomandabil să se recurgă de câte ori este posibil la o prezentare formalizată, dar filosofia se înalță din dramele, dilemele lumii trăite, ale vieții umane, și oricât de formalizată este, ea trebuie să rămână traductibilă în limbajul curent”⁴

Dacă ar fi să aplicăm tabloului schițat mai sus după Andrei Marga, criteriul prezenței erudiției și a creativității în discursul filosofic am putea spune ca o prima observație că formele *juvenile*, de început, sunt – oarecum firesc – mai creative și că ele nu angajează, cel puțin la nivelul textului ca obiect, în mod

Lucrurile se complică însă la o analiză aprofundată și

(Continuare în pagina 28)

Diagnoza ca gen al discursului filosofic

(Urmare din pagina 8)

semnificativ, erudiția și că abia în cele apărute mai târziu în istoria domeniului aceasta este prezentă, culminând în filosofia de sistem.

Lucrurile se complică însă la o analiză aprofundată și de finețe, pentru că în chiar filosofia de dialog, în cea socratică este implicată anamneza, după cum în filosofia de sistem este prezentă gândirea poetică. Mai mult decât atât, istoria ne-a dus până în postmodernitate spre recuperarea dialogului, a aforismului, a filosofiei poetice și a celei fragmentare, astfel încât teza unei superiorități și a unui mecanism de creștere și sporire a calității formelor filosofiei pe scara și în succesiunea istorică nu poate fi susținută. Avem de-a face mai degrabă cu o aplicare a tipului de personalitate filosofică în forma discursului decât cu o determinare dinspre paradigme social-istorice sau spirituale a acestei forme. Această observație vine să susțină gândul unei autonomii specifice a filosofiei față de aceste paradigme social-istorice pe care ea mai degrabă le configurează în diagnoze și le influențează prin idei-forță, idei-acțiune, decât le suportă.

Tabloul prezentat de Andrei Marga este unul ce pare exhaustiv însă, după cum afirmă Karl Jaspers, conștientizarea unei probleme este doar primul pas în depășirea ei. Odată schițat, tabloul poate fi îmbogățit creativ.

În anul 2008 Andrei Marga a publicat lucrarea *Diagnoze* propunând un nou gen filosofic și un tip de discurs pe care îl vom analiza succint în cele ce urmează. Consecvent gândului că filosofia se înalță din dramele, dilemele lumii trăite, ale vieții umane, și oricât de formalizată este, ea trebuie să rămână traducibilă în limbajul curent, Andrei Marga face o radiografie complexă a lumii actuale pe palierele ei semnificative într-un tip de discurs care are de a face cu articolul, recenziile, studiul sau eseul filosofic dar se dovedește a fi altceva prin algoritmul construcției discursului și prin adaosul proiectiv, vizionar. Dacă ar fi să încadrăm lucrarea în tipurile de a concepe și elabora filosofia în contemporaneitate prezente în tabloul pe care chiar Andrei Marga l-a schițat, lucrarea s-ar înscrie la confluența dintre *filosofia ca imagine a lumii obiective și filosofia ca raționalizare a istoriei*.

Diagnoza este o formă a discursului ideatic - filosofic care are pretenția de a rezuma principal datele unui domeniu - societate, cultură, filosofie, istorie, teologie, învățământ universitar, sport, politică etc. - utilizând atât tehnicile sintezei filosofice cât și un set de argumente intuitiv-concrete care sprijină demersul teoretic. Ea se obligă să conțină informație actuală și suficientă, atât în extensiune cât și în intensiune, astfel încât domeniul vizat să fie bine acoperit din acest punct de vedere. O colecție de astfel de sinteze ne pune în fața unei desfășurări de anvergură care izbutește în mare măsură să dea reperele lumii în care trăim. Astfel, diagnozele lui Andrei Marga ne conduc pas cu pas spre o imagine cuprinzătoare a lumii actuale, chiar dacă demersul formal-discursiv nu este cel al filosofiei clasice descris cel mai bine în modernitate de sistematica hegeliană.

Subsumând lucrarea sa definiției filosofiei drept conștiință a timpului ei, Andrei Marga este îndreptat să „nu este posibilă filosofia întregă a timpului nostru câtă vreme însăși posibilitatea totalizării experienței este pusă în discuție”⁵ așa că abandonează modul sistematic al discursului de sorginte hegeliană și preferă să ofere o totalitate de totalități sau o colecție de sinteze care au menirea de a pregăti o ulterioară sinteză sistematică.

Diagnoza are pretenția de a configura o paradigmă adică “o constelație de convingeri, valori, metode în lăuntrul căreia se formulează întrebări și elaborează răspunsuri”⁶ construită conform

unei axiome, pe baza unui principiu unificator. Astfel, de pildă, în domeniul societății și a vieții sociale Andrei Marga distinge și afirmă diagnoze ca “societatea rațiunii cinice” - Sloterdijk, „era vidului” - Lipovetsky, „societatea postmodernă” - Lyotard, „societatea asimetrică” - Coleman, „societatea transparentă” - Vattimo, „societatea cinică” - Goldfarb, „societatea informației”, „societatea cunoașterii”, „societatea postseculară” - Eder și Habermas, „societatea minciunii” - Reihard, societatea riscului și altele. Efortul este acela de a surprinde atitudinile cele mai semnificative din ultimele două decenii și de a aduce actualitatea gândirii universale pe terenul filosofiei românești.

Din punct de vedere al funcțiilor acestui tip de discurs, pe lângă misiunea sincronizării cultural-ideatice, diagnozele lui Marga își propun să ajute la conștientizarea publică a situației lumii în care trăim și să se adauge cu rețete și soluții care să ajute la efectuarea corecțiilor și ajustărilor necesare. Pornind de la asumția că “viața noastră depinde de acuratețea vorbirii și de rigoarea gândirii”⁷ filosoful aduce contribuții remarcabile la configurarea datelor lumii în care trăim și la configurarea unor direcții de prefacere dezirabilă a acesteia.

În diagnoza pe care o face crizei actuale, Andrei Marga punctează reperele acesteia și îl subliniază pe cel mai important: degradarea administrației și a vieții publice din România. Cauzele acestei situații sunt - în opinia autorului - patru și ele contribuie corelat la crearea și întreținerea crizei: nepriceperea administrativă, politizarea excesivă, profesionalismul lacunar, disprețul moralei. După detalierea și exemplificarea concretă a acestor factori generatori de neajunsuri sociale și economice, Andrei Marga oferă, pe patru direcții, remediile care constau în: informarea corectă și dezbaterea argumentativă în viața publică, trecerea de la interesul privat la interesul public și promovarea acestuia în decizii administrative, de-formalizarea democrației și transformarea ei în mod de viață, instituirea unor forme de educație favorabile argumentărilor, interesului public și democrației ca formă de viață.

Andrei Marga încheie diagnoza crizei afirmând sintetic că “Pentru orice privire la rece este limpede că România are nevoie de o reorganizare a forțelor politice care-i imprimă direcția și, desigur, de noi energii care să vină din propria ei societate.”⁸ Conținutul ideatic aici angajat este, din punctul nostru de vedere, valid și sustenabil dar pe lângă asumțiile din conținut, din acest text transpare în mod evident - din punct de vedere formal, metafilosofic - *algoritmul* alcătuirii unei diagnoze: 1. enunțarea temei, 2. descrierea argumentată a stării de fapt și reliefaarea cauzelor care au generat situația indezirabilă 3. proiectarea remediilor și a direcțiilor de acțiune dezirabilă.

Pentru a dovedi că setul de argumente poate să fie îmbogățit considerabil și amploarea diagnozei poate să fie și alta, cu spor în demersul întemeierii și a puterii de convingere, Andrei Marga revine în 2009 cu o lucrare dedicată exclusiv crizei⁹. În prefața acesteia autorul arată explicit că diagnozele din volumul anterior au stat la baza dezvoltării lucrării și că volumul din 2008 și cel din 2009 sunt părți ale unui corp comun. Andrei Marga precizează că își asumă extinderea referințelor din programul său filosofic de conceptualizare a lumii în care trăim, angajând în lucrare nu doar perspectiva filosofică, ci și pe cea sociologică și economică pentru întregirea unei abordări globale a temei. Algoritmul care dă specificul diagnozei, mai sus amintit, rămâne însă scheletul pe care se construiește lucrarea și el este suficient de solid pentru a susține întreaga dezvoltare argumentativă.

Astfel, primul pas este cel al configurărilor și limpezirilor istoric-conceptuale asupra temei și termenilor care fac obiectul diagnozei.

Referințele istorice asupra crizei pornesc de la Hegel

cel care a avut “intuiția naturii criziale a societății moderne”, continuă cu Marx, (care este criticat cu argumente din Cardinalul Ratzinger, Jacques Attali, John Micklethwait, Adrian Wooldridge și ale autorului, care completează radiografia erorilor marxismului în aproximarea mecanismelor socialului și ale crizei) Stiglitz și Krugman, care au analize convingătoare și pertinente asupra temei. Modernitatea este investigată cu instrumentele cercetătorului atent și concluzia este aceea că nici Hegel, nici Marx și nici Weber nu au avut o poziție adecvată și completă în privința crizei. Jurgen Habermas abia este cel care având la dispoziție o altă teorie asupra modernității târzie a reușit să surprindă adecvat mecanismele acesteia pe palierele economiei, raționalității, legitimității și motivației cărora Andrei Marga le adaugă pentru completitudine și specificitate est-europeană palierul administrativ, cel al identității culturale și cel al crizei creativității. Investigația filosofică asupra definirii și configurării temei continuă cu abordări cum sunt cea utopică a lui Paul Krugman și cea neoclastică a lui John Kenneth Galbraith.

Un capitol special este dedicat noilor abordări ale crizei, care le actualizează sau infirmă pe cele ale modernității. Covârșitoare este informația pe care autorul o vehiculează, efortul de sincronizare cu cele mai noi teorii și abordări ale temei crizei în plan universal.

Radiografia crizei românești ocupă și ea un spațiu privilegiat fiindu-i destinată partea a treia a lucrării care se referă la istoria crizelor din România și la natura lor ajungând până ca criza acestor ani, la criza contemporaneității.

Al doilea pas este cel al surprinderii mecanismelor concrete de acțiune a crizei și de exemplificare a cauzelor ce au dus la instalarea ei dintre acestea cele mai semnificative fiind coruperea regulilor și prezența corupției administrative, incompetența liderilor și a funcționarilor administrativi, criza reformelor educaționale.

Al treilea pas pe care îl face autorul în ampla sa diagnoză a crizei este cel al figurării remediilor și soluțiilor specifice și actuale pentru depășirea crizei în România. Mai întâi, el arată necesitatea instituirii unei relații adecvate între cultură și economie printr-un management competitiv conform principiului legăturii culturii cu piața. Autorul adresează “un îndemn la înțelegerea matură a pieței ca și cultură. Nu trăim deloc astăzi într-o lume dezlegată de cultură ci într-o lume dependentă de cultură”¹⁰ astfel încât liderii trebuie să fie unii autentici și conștienți de misiunea lor. Celelalte remedii sunt cele deja amintite și care se cer mereu repetate până vor deveni acțiuni eficiente în societatea românească: informarea corectă și dezbaterea argumentativă în viața publică, trecerea de la interesul privat la interesul public și promovarea acestuia în decizii administrative, de-formalizarea democrației și transformarea ei în mod de viață, instituirea unor forme de educație favorabile argumentărilor, interesului public și democrației ca formă de viață.

Note:

1. Andrei Marga, *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992, pg. 24
2. idem, pg. 35 și urm.
3. ibidem, pg. 36
4. ibidem, pg. 44-45
5. Andrei Marga, *Diagnoze*, Ed. Eikon, Cluj Napoca, 2008, pg. 546
6. Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, Ed. Fundației pentru Studii europene, Cluj Napoca, 2006, pg. 9
7. Andrei Marga, *Diagnoze*, Ed. Eikon, Cluj Napoca, 2008, pg. 11
8. idem, pg. 324
9. Andrei Marga, *Criza și după criză*, Ed. Eikon, Cluj Napoca, 2009
10. idem, pg. 133